

УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОЕКТУВАННЯ ПОЗАУРОЧНОЇ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. В умовах значно зміненого соціально-політичного та екологічного середовища до майбутнього вчителя висуваються більш широкі вимоги. Успіх реалізації усіх ланок педагогічної підготовки студентів визначається впровадженням у практику навчання нових підходів до його організації і сучасних педагогічних технологій. Розробляючи та впроваджуючи нові технології у навчальний процес педагогічного університету, слід подбати про те, щоб змінити ставлення студентів до педагогічної роботи, стимулювати позитивну мотивацію й прагнення займатися позаурочною виховною діяльністю з повною віддачею сил і творчості, забезпечити ситуацію успіху для кожного студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки майбутнього вчителя-вихователя досліджувалася багатьма вченими (І.Д. Бех, С.М. Бреус, К.І. Волинець, А.В. Киричук, І.І. Коновальчук, Л.В. Кузьменюк, З.Н. Курлянд, В.І. Лозова, О.Г. Мороз, С.А. Сисоєва, В.В. Скрипченко, Г.В. Троцко, Д.І. Фельдштейн та ін.). Численні аспекти методичної підготовки майбутніх учителів розкриваються у дослідженнях І.М. Богданової, В.В. Завялова, Л.М. Панчушкової, М.А. Сорокіної, О.В. Усової, О.С. Цокур та ін. Окремим напрямкам позаурочної виховної діяльності вчителів початкових класів присвячено дослідження О.О. Антипової, Л.М. Ахмедзянової, О.О. Білої, З.Н. Варбанець, В.В. Васенко, А.І. Капської О.М. Отич та ін. Психолого-педагогічні аспекти удосконалення організації навчального процесу вищої школи, впровадження нових технологій професійної підготовки майбутніх учителів розглядаються в роботах А.М. Алексюка, С.І. Архангельського, В.І. Бондаря, А.О. Вербицького, І.А. Зязюна, Н.В. Кичук, В.А. Семиченко, Р.П. Скульського, М.І. Шкіля, Н.Д. Ярмаченка. Експериментальні дослідження в цьому напрямку провели у своїх дисертаціях С.С. Антоненко, О.Г. Гохберх, І.С. Дмитрик, Г.Г. Кіт, Н.В. Маркова, Г.А. Стефановська.

Аналіз досліджень з питань підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності дав змогу дійти висновку, що напрацьовані матеріали потребують подальшого осмислення й аналізу. Більшість дослідників, виділяючи одну якусь частину чи певний напрямок, роблять саме цей аспект головним, тоді як насправді вони є сторонами єдиного складного технологічного процесу; інші дослідники, намагаючись створити систему, здійснити комплексний підхід до проблеми, не враховують важливих деталей. Незважаючи на те, що в дослідженнях останніх років вказуються конкретні шляхи, засоби, форми та методи підготовки випускників вищих педагогічних закладів освіти до організації позаурочної діяльності взагалі та з окремих предметів, зокрема, проблема підготовки майбутнього вчителя початкових класів до проектування позаурочної виховної діяльності лишається до кінця не розв'язаною. А сам процес підготовки майбутнього вчителя на сьогоднішній день вимагає реструктуризації та оптимі-

зації.

Формулювання цілей статті. У межах нашої публікації ми здійснимо аналіз запропонованих нами психолого-педагогічних умов оптимізації підготовки майбутніх учителів початкових класів до проектування позаурочної виховної діяльності, наповнивши їх конкретним змістом.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу наукових досліджень та практики навчання у ВНЗ нами було запропоновано наступні психолого-педагогічні умови оптимізації підготовки майбутніх учителів початкових класів до проектування позаурочної виховної діяльності:

- забезпечення мобільної дидактичної системи, здатної акумулювати професійний досвід, традиції та інновації в організації освітнього процесу;
- раціональне використання й розвиток професійних здібностей особистості в інтересах досягнення цілей освітнього процесу;
- створення ефективних стимулів для самоосвітньої діяльності студентів і викладачів;
- створення навчальних майданчиків для відпрацювання професійних умінь.

Забезпечення мобільної дидактичної системи, здатної акумулювати професійний досвід, традиції та інновації в організації освітнього процесу як умова оптимізації підготовки майбутніх учителів до проектування позаурочної виховної діяльності передбачає насичення навчального процесу змістом, формами й методами, що дозволяють максимально реалізувати поставлені завдання, у відповідності з розробленою моделлю.

Найважливішим компонентом професійної освіти майбутнього вчителя є її зміст. Зміст навчального матеріалу, що дозволяє формувати шуканий вид умінь, у певній мірі представлено в державному освітньому стандарті вищої педагогічної освіти дисциплінами психолого-педагогічної спрямованості й у приватних методиках. Але як показав аналіз існуючих посібників та програм жоден з навчальних предметів у поданні методів навчання не акцентує уваги на можливості формування та розвитку у майбутніх учителів умінь проектувати позаурочну виховну діяльність, хоча у викладі завдань професійної освіти формування даних умінь є необхідністю. Таким чином, знання й уміння студентів з даної галузі виявляються маловивченими та малосистематизованими.

Зміст підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування професійних умінь проектування виховних процесів структурує процес професійної підготовки та етапів навчання у вищій школі й передбачає не тільки оволодіння теоретичними знаннями, уміннями з педагогіки, психології, спеціалізації, але й глибоке усвідомлення сутності педагогічної творчості.

Таким чином, запропонований державним освітнім стандартом підготовки вчителів початкових класів обсяг змісту навчального матеріалу не дозволяє в належній мірі здійснювати вплив на формування професійних умінь проектування позаурочної виховної діяльності. Але структура освітнього стандарту досить мобільна й дозволяє вносити певні корективи, збагачуючи його спецкурсами, факультативами. Тому забезпечення мобільної дидактичної системи, зда-

тної акумулювати професійний досвід, традиції та інновації в організації освітнього процесу як умова оптимізації підготовки майбутніх учителів до проектування позаурочної виховної діяльності припускає, по-перше, міждисциплінарний підхід до професійної освіти майбутніх учителів, по-друге, включення в навчальний процес курсів з інноваційним змістом, орієнтованих на досягнення поставлених цілей.

Не менш важливим в реалізації даної умови є відбір методів навчання студентів, з одного боку, і методів, якими повинні оволодіти студенти в ході навчання для того, щоб успішно здійснювати виховні функції в професійній діяльності, з іншої сторони.

У зв'язку з цим ми проаналізуємо систему методів, форм і засобів формування професійних умінь проектування позаурочної виховної діяльності.

Проаналізувавши методи професійного навчання (С.Я. Батишев, Є.Ф. Зеєр, О.П. Кондратюк, Р. Фукс, А. Шелтен й ін.), ми зробили висновок, що найбільш ефективними на сьогоднішній день вважаються методи, які спрямовані на реалізацію творчо-професійної самостійності.

1. *Проблемно-розвиваючий метод* (А.М. Матюшкін, М.І. Махмутов, В.А. Оконь, Р. Фукс, Г. Елбі). Виховує вміння самостійно стежити за розвитком певної проблемної ситуації й брати активну участь у її розв'язанні.

2. *Метод ігрового моделювання* (П. Кайзер, С. Леманн). Цей метод використовує комплексну рольову гру з різними інтересами її учасників та необхідністю прийняття певного рішення по закінченню гри або в її ході; при цьому формуються комунікативні уміння, уміння співпрацювати й самостійно мислити [22, 168].

3. *Орієнтоване на практику експериментальне навчання по ситуативному методу* (А. Шелтен, В. Штайн, Ф. Раунер) займає проміжне положення між теорією за фахом і практикою за фахом. У комплексній ситуації відбувається поєднання отриманих теоретичних знань з практичними уміннями. Експеримент у професійному навчанні – це метод, орієнтований на одержання теоретичних знань і практичних професійних умінь.

4. *Метод проектів* (Д. Дьюї, К. Фрей, М.Б. Павлова, Н.В. Матяш, Є.С. Полат, В.Д. Симоненко) – це технологія ХХІ століття, що включає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів; передбачає, насамперед, уміння адаптуватися до умов життя людини постіндустріального суспільства, які стрімко змінюються. Особливістю цього методу є самостійна розробка комплексної теми індивідуально або групою (постановка мети, планування, виконання, оцінка). При цьому задіяні когнітивна, афективна, психомоторна сфери. Студенти самостійно організують навчальний процес, викладач виконує функції консультанта. Цей метод навчання студентів орієнтований на практичні дії. За такого методу до процесів сприйняття й мислення додається практична діяльність. Вона здійснює вирішальний вплив на ці процеси. Цей метод є найефективнішим для формування спеціальних професійних знань, умінь, навичок. Навчання майбутніх учителів за методом проектів можливо практично у всіх видах, формах, способах організації професійного навчання. Але для проектування в цілому характерними є різні поєднання уявлень про цілі, зміст та способи

організації.

Основними засобами організації навчального процесу підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності традиційно є: лекції, семінарські заняття, практики й самостійна робота студентів, методика організації й проведення яких добре розроблена й представлена відомими дидактами (М.М. Скаткін, Ю.К. Бабанський, В.А. Сластьонін, І.Ф. Харламов та ін.). З огляду на специфіку підготовки вчителів початкових класів, дані форми організації навчального процесу можна проводити з використанням елементів проектування.

Структурування лекційного матеріалу, що викладається проектним способом, сприяє більше чіткому усвідомленню студентами важливості досліджуваної теми, дозволяє повною мірою використати міжпредметні зв'язки, підсилює професійну спрямованість навчання, активізує процеси сприйняття й запам'ятовування навчального матеріалу.

Проектність семінару полягає в тому, що в процесі навчально-професійної діяльності відшукуються області застосування теоретичних знань, відпрацьовуються способи їхнього використання, визначаються відсутні знання, шляхи й способи їхнього набуття. Основне завдання проектних семінарів – навчально-проектна робота. Навчальне проектування – це освоєння способів і технік роботи з теоретичними знаннями, розробка операційних схем й їхнє використання в практичній діяльності. Проблемність полягає у відсутності готових шляхів та способів застосування теоретичних знань в професійній діяльності, у практиці навчання тощо.

Лабораторні й практичні роботи також можуть стати частиною комплексного проектного дослідження, на якому безпосередньо відпрацьовується та або інша технологія. Проведення лабораторних і практичних занять допомагає майбутнім учителям експериментальним методом дослідження явищ поглибити й усталити знання про закономірності педагогічного процесу, активно й свідомо застосовувати теорію на практиці.

Проектування також передбачає курсові проекти й роботи. Курсові проекти є обов'язковими для студентів і виконуються з метою набуття нових знань, закріплення й удосконалення їх на основі глибокого теоретичного аналізу й досвіду практичної роботи. У майбутніх учителів формуються вміння самостійної роботи по узагальненню й нагромадженню інформації, уміння оформлення отриманих різними методами висновків і пропозицій. У курсових роботах розкриваються найбільш важливі сторони технології й методики професійної діяльності на основі аналізу й узагальнення передового досвіду.

Теорія й практика організаційних форм навчального процесу досить стала, але соціально-економічні умови, що змінюються, розвиток науки й техніки вносить свої корективи. Так, серед інноваційних форм навчання підростаючого покоління, найбільш яскравими є:

Заняття – казки.

Для формування здібностей до проектування в студентів дуже важливо використати цікаві проблемні ситуації. Жанр казки дозволяє здійснити це, тому що сам сюжет, казкові персонажі, знайомі усім з дитячого віку, дуже приваблюють. Уживаючись у події казки, ми стаємо її діючими особами. Ця форма за-

нять дає можливість «послабити» механізми, що гальмують психіку, подивитися на ту або іншу ситуацію очима дитини. При цьому підвищується пізнавальна активність, що проявляється за допомогою втручання в ситуації й впливи на них.

Інтегровані заняття.

Інтегровані заняття містять у собі цілепокладання діяльності, що здійснюється шляхом пропозиції різних цілей та вибору головної з них за допомогою побудови «матриці критеріїв». Потім виробляється алгоритм дій, що містить у собі всі етапи, які дозволяють досягти поставленої мети. Цікавість викликається тим, що в ході одного заняття постійно відбувається зміна діяльності, причому ця діяльність розгортається за одним сюжетом. Особливо ефективно проходять інтегровані заняття з елементами тренінгів та соціальних технологій. Це має вирішальне значення для навчання в цілому. У студентів змінюється позиція – з тих, кого навчають, вони перетворюються на тих, хто навчає.

Заняття у формі сюжетно-рольової гри.

Цілеспрямоване включення гри в заняття підвищує інтерес студентів до даної діяльності, підсилює ефект самого навчання. Рольова гра сприяє підвищенню інтересу до проектування, тому що вона вносить емоційно насичений, бадьорий настрій у студентський колектив.

Заняття – спектаклі.

Заняття-спектакль – це організоване заняття зі студентами, побудоване за законами театральної педагогіки: на основі відкритої режисерської дії. На даному занятті педагог і студенти є співавторами, співакторами, співтворцями. Заняття-спектакль повинне починатися із проблеми на міркування. Для того, щоб ця проблема стала такою, необхідно забезпечити присутність декількох обставин, що наштовхують на правильне її розв'язання. Перевірка студентами способів розв'язання проблеми відбувається за допомогою експериментування, моделювання, конструювання, проектування. Викладач «проекує» себе під дитину, створюючи тим самим умови для вибору способів навчальної діяльності й забезпечуючи пропонування ними правильного варіанта дій із проектами.

Отже, на нашу думку, заняття, побудовані в захоплюючій формі, засновані на цікавому матеріалі, що носять в основному комплексний характер, дозволяють будувати суб'єкт-суб'єктні відносини між студентами; спонукують їх постійно перебувати у творчому пошуку; сприяють найбільш ефективному формуванню проєктувальних умінь у студентів. Все це в кінцевому результаті розвиває творчі здібності студентів, розширює їхній життєвий досвід, робить мислення більш рухливим.

Всі вищезгадані форми, методи організації навчального процесу, моделювання змісту навчального матеріалу у взаємозв'язку й взаємозумовленості становлять мобільну дидактичну систему, орієнтовану на формування вмінь проєктування позаурочної виховної діяльності у майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Раціональне використання й розвиток професійних здібностей особистості в інтересах досягнення цілей освітнього процесу.

У процесі отримання спеціальності відбувається становлення людини як суб'єкта власної навчально-професійної діяльності.

Розвиток студента як суб'єкта діяльності є найважливішою метою й завданням вищої школи й може розглядатися в якості її системоутворюючого компонента. Однак у сучасній вищій школі провідною є дидактична домінанта, що передбачає інтелектуальний розвиток (сукупність отриманих знань), а особистісне переходить на другий план. Тим часом професійно орієнтоване навчання студентів вузу як суб'єктів діяльності передбачає розвиток інтелекту, розвиток емоційної сфери, розвиток стійкості до стресів, розвиток упевненості в собі й самосприймання, розвиток позитивного ставлення до світу й прийняття інших, розвиток самостійності, автономності, розвиток мотивації самоактуалізації, самовдосконалення.

Таким чином, раціональне використання й розвиток професійних здібностей особистості в інтересах досягнення цілей освітнього процесу передбачає, насамперед, розвиток суб'єктних характеристик, таких як активність, інтегративність, соціальність людини, що поєднують у собі компоненти індивідуального, особистісного й професійного розвитку людини, та облік уже наявних здібностей й умінь, виявлених у результаті експертних оцінок, самооцінок, психолого-педагогічної діагностики.

Створення ефективних стимулів для самоосвітньої діяльності студентів і викладачів як умова виділено нами у зв'язку з тим, що сучасні вимоги до організації навчального процесу зміщують акценти у бік збільшення обсягу самостійної роботи. Це вимагає певної підготовки і викладачів, і студентів, повноцінного методичного забезпечення даного процесу, використання не тільки традиційних стимулів (оцінка, матеріальна винагорода тощо), але й таких як моральна задоволеність, зацікавленість, співпричетність до спільної справи, можливість самореалізації. Ефективне стимулювання є можливим при адекватному використанні й комбонуванні методичних засобів і прийомів. Студенти більш зацікавлено ставляться до самостійної роботи, запропонованої з використанням активних форм і методів.

Створення навчальних майданчиків для відпрацьовування професійних умінь передбачає відпрацьовування на методичному й організаційному рівнях системи педагогічних практик, планування їх не тільки в школах, але й у таборах, центрах дитячої творчості тощо. Навчальним практикам належить одне з важливих місць у підготовці й навчанні майбутніх учителів, тому що саме у процесі реальної взаємодії з дітьми майбутні педагоги відпрацьовують певний вид умінь. Ми вважаємо за доцільне для майбутніх учителів початкових класів завершення практики захистом творчого проекту виховної спрямованості. Проект може бути реалізований у кілька етапів. Обґрунтування й планування цілей проектів починається в навчальному процесі, на заняттях, що передують педагогічній практиці – підготовчий етап. Безпосередньо, перебуваючи в школі, студенти реалізують намічені перспективи, вносять необхідні корективи – виробничий етап. Після практики оформляється необхідна документація й привселюдно захищається творчий проект.

Висновки. Отже, ми проаналізували психолого-педагогічні умови оптимізації підготовки майбутніх учителів початкових класів до проектування позаурочної виховної діяльності, перевірка ефективності яких є метою проведеної

нами дослідно-експериментальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалько В.П. Методические рекомендации по проектированию процесса обучения. – М.: Московский горный институт, 1972. – 40 с.
2. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К.: Вересень, 1996. – 128 с.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
4. Вузовское обучение: Проблемы активизации / Б.В. Богут, С.И. Сокорева и др. – Минск, 1989. – 110 с.
5. Деловые педагогические игры как средство повышения эффективности подготовки студентов к воспитательной работе в школе. – Куйбышев, 1984. – 24 с.